

RØNDE 1967 - 2017

Vilfred Friborg Hansen 18. marts 2017: tale ved Rønde Rotarys 50-års jubilæum, Kulturhotellet, Rønde

Aila og jeg flyttede til Rønde Kommune i 1971.

Vi flyttede hertil, fordi vi på et kort kunne se, at Rønde lå ca. midtvejs mellem Grenaa, hvor jeg havde fået arbejde, og Aarhus, hvor Aila havde fået arbejde. Og så havde vi fundet ud af, at der var gode busforbindelser mellem Rønde og Aarhus, så Aila kunne tage bussen til og fra arbejde i Aarhus, mens jeg kunne tage bilen til Grenaa.

Og da vi så havde set området an og havde set udsigten fra Ugelbølle bakke ned mod slotsruinen, ja, så var vi solgt. Det blev afgørende. Altså: nærheden til Århus, den kollektive trafik og naturen omkring os blev afgørende for vores valg. Det samme har sikkert været tilfældet for hundreder, måske tusinder, andre tilflyttere til Rønde.

Og hvad var det så for et samfund, vi kom til?

Røndes opståen som trafikby

I sin oprindelse var Rønde **et landbrugssamfund**, hvis otte gårde lå, hvor den nuværende Molsvej er.

Men **det moderne Rønde** opstod som en **trafikby** ved den nye Aarhus-Grenaa landevej, den nuværende hovedgade, i 1855. Væksten flyttede nordpå til de nye jernbanebyer Hornslet, Mørke og Ryomgaard, da Aarhus-Grenaa jernbanen kom til i 1877, men Rønde kom for alvor med igen i 1920'erne, da Lauritz Jørgensens rutebiler begyndte at køre Djursland tyndt og gjorde Rønde til Djurslands rutebilcentrum, og rutebiler og lastbiler langsom udkonkurrede jernbane og dampskibe. Og trafikken greb endnu mere om sig fra 1950'erne, hvor privatbilismen buldrede frem. Arven efter Lauritz Jørgensens rutebiler blev så sent som i 2003 understreget ved etableringen af den nye busterminal. Og i Lauritz Jørgensens rutebilstations gamle ventesaal er der i øvrigt nu en café, Café Lauritz, der er opkaldt efter samme Djurslands ubestridte rutebilkonge Lauritz Jørgensen.

Rønde skylder altså trafikken sin eksistens. Men i 1967 var trafikken også blevet et problem.

Den første store debat, jeg husker efter at være flyttet hertil, var derfor debatten om at få en omfartsvej. Rønde var ved at gå til i støj og møg. For alle udefra var Rønde lig med en lang, lige hovedgade op ad en lang bakke, og en hovedgade, der var fyldt med biler, ikke bare som i dag med personbiler, men også store lastbiler og busser.

Redaktør Ankjær fra Aarhus Stiftstidende skrev harmdirrende indlæg i Aarhus Stiftstidende om skandalen, at omfartsvejen blev udsat af hensyn til "nogle få historiske minders fortsatte fredelige beliggenhed" – der var dengang tale om en linjeføring syd om Rønde. Der samlede 2300 underskrifter ind. I det medfølgende brev til trafikminister Kjeld Olesen stod der: "Den store trafik medfører kulos og en sønderrivende larm.

Almindelig samtale på Hovedgaden er udelukket. Støjen er enerverende og ødelægger nattesøvn, humør og arbejdsevne”

Men fra 1973 var der oliekrise og arbejdsløshed. Der skulle komme til at gå endnu 14 år, før **omfartsvejen** kunne indvis i **1987**, og nu heldigvis med en **nordlig** linjeføring. Omfartsvejen havde været diskuteret siden 1935, en sydlig omfartsvej var endda vedtaget i 1930'erne, men på grund af Kalø's modstand aldrig realiseret, og det var først det i 1970 nydannede Aarhus Amt, der fik den nordlige omfartsvej ind i billedet.

Omfartsvejen nord om Rønne blev **en af de mest betydningsfulde begivenheder i de 50 år**, vi taler om i dag. Den sikrede naturværdierne syd for Rønne, den sikrede handelsbyen Rønne tålelige forhold, og den gjorde det muligt at se de mange andre værdier, Rønne har, end den lange larmende hovedgade.

Den kommunale struktur

En anden stor debat i slutningen af 1960'erne var debatten om en **kommunalreform**. 1967 hed kommunen **Thorsager-Bregnet sognekommune**, og den hørte til landets største og rimeligt velhavende landkommuner.

Men i 1967 rasede debatten om større kommuner, og allerede året efter tog Thorsager-Bregnet og Feldballe sognekommuner forskud på kommunalreformen ved at slutte sig sammen og danne **Rønne Kommune i 1968**. Samme år opførtes nyt rådhus ved siden af Alderdomshjemmet. Indtil da var sognerådet mødtes i kælderen under alderdomshjemmet.

Men debatten var ikke overstået dermed. For skulle Mols høre til Rønne eller Ebeltoft? Og skulle Mørke sognekommune med Ugelbølle høre til Rønne eller Rosenholm? Begge steder var der sikkert flertal for at komme til Rønne, og faktisk endte det helt usædvanligt med en folkeafstemning, hvor Ugelbølledelen af Mørke stemte sig til Rønne, mens resten kom til Rosenholm. Mols kom til Ebeltoft på grund af Molsskolens dannelse og måske også fordi der manglede interesse fra Rønnes side for at blive sat sammen med det bakkede og sandede Mols, tænk bare på de endeløse kilometer veje over sand og bakker, det vil forøge skatteprocenten i hele kommunen, lød argumentet mand og mand imellem.

Det endte med en Rønne Kommune, der efter reformen var en af landets mindste kommuner. Men de to hovedbyer Rønne og Thorsager fortsatte ikke desto mindre deres indbyrdes konkurrence, i hvert fald de første 20 – 25 år. Hvad den ene fik ville den anden også have. Det eneste, de to kunne blive enige om, var at bakken mellem Rønne og Thorsager skilte de gode fra de onde, som pastor Lindum sagde. Men det helt afgørende, hvem der så var de gode og hvem de onde – det nåede man ikke at blive enige om, før kommunen ophørte at eksistere. Ved siden af de to ”store” bysamfund stod så, på hver sin side af de to store, de to mindre bysamfund Ugelbølle og Feldballe, der begge følte at de konstant skulle op på barrikaderne for at tilkæmpe sig bare en anelse udvikling med udbud af grunde og helt afgørende: de to skolers eksistens. Og faktisk var kommunen hvert fjerde år, for hvert nyt byråd, igennem en opslidende skoledebat, der altid endte med det samme resultat: alt ved det gamle. Skolestrukturen i Rønne Kommune hører ikke under politik, men under religion, som en kendt skolemand udtrykte det.

I kølvandet på kommunalreformen skete der – som det også er sket efter den seneste kommunalreform – en række sammenlægninger i foreningslivet. Den barskeste øvelse blev sammenlægningen af Rønne og Thorsager Gymnastik Forening til Thorsager-Rønne Idræts Forening, **TRIF**. ”Det bliver over mit lig”, erklærede en kendt sportsleder i Thorsager. Men et par år senere sad han ved forhandlingsbordet og forhandlede sammenlægningen på plads. Eller - det må jo have været hans lig, der sad der.

Men i Taastrup- Feldballe lod de sig ikke overbevise. **TGF** levede videre, med et kæmpestort lokalt engagement, og eksisterer jo den dag i dag. Og lige som frivillige stod bag opførelsen af Røndehallen i 1972, var det lokale frivillige, der kæmpede en hal til Feldballe i 2004.

Nå, det hele endte jo med den endnu større **Syddjurs Kommune** pr. 1. januar 2007, og så kom Rosenholm, Rønede og Mols jo til at være i samme Syddjurs kommune. Og begge de to små skoler i Ugelbølle og Feldballe blev temmelig straks nedlagt – og erstattet af succesrige friskoler. Det kunne jo sådan set være sket både ti og tyve år tidligere, men havde nok ikke været politisk muligt før. Og så bør vi vel lige i forbifarten nævne etableringen af Friland, der gjorde det muligt for Feldballe at bevare købmand og skole, og som har fået betydning for hele området, senest markeret ved etableringen af den vegetariske og økologiske restaurant Moment.

Land og by

Nok domineredes Rønede i 1967 mindre af landbruget, der var ingen gårde tilbage i byen, og der blev ikke trukket kvæg og heste gennem byens gader mere.

Men den nye Rønede Kommunes borgmester i de første 12 år var dog den i øvrigt meget respekterede Venstremænd, gårdejer Erik Holst Petersen fra Thorsager.

Og landbrugssamfundets flagskib i byen, **Andelsmejeriet Kalø Vig**, der lå over for det nuværende Fakta, eksisterede i bedste velgående i 1967, men til gengæld forsvandt det forbløffende hurtigt blot tre år senere. Den symbolladede mejeriskorsten faldt til jorden i 1971.

Mejeriet var en af Røndes største arbejdspladser, og mejeristerne var et respekteret indslag i byens liv. De skinnede af renhed, de kunne gå og prinse den op og ned ad Hovedgaden fra kl. to om eftermiddagen, og de kunne både regne og skrive og blev ofte valgt som kasserere i diverse foreninger. Mælkekuskene kom hver dag gennem byen fra alle verdenshjørner fra og til leverandørerne ude på landet. Mejeriets mælkebil kørte hver dag ned gennem byen med ringende klokker, så konerne kunne komme ud og hente mælk og smør og ost. Mejeriets mælkeudsalg var en livsnerve i byen. Unge og gamle fra de mindre lejligheder og huse kom til mejeriet for at gå i bad. Mejeribestyrer Aage Busk Sørensen var med i byens liv og det politiske liv med, og hans hus var det store hvide hus lige over for Otto Sørensen – det ligger der endnu og er altså sidste minde om mejeriet.

Mejeristerne kunne både regne og regne den ud. Hvordan fik man de mere velhavende borgerfruer i byen til at give mere for fløden, når de nu havde råd til det? Jo, man producerede to typer fløde, den ene lidt dyrere end den anden. Der var stor diskussion i byen om, om det var fløde type 1 eller type 2, der var bedst. Men sagen var, fortalte førstemejerist Anker Hillers mig med et triumferende smil på læben, at de to typer flasker indeholdt nøjagtig den samme type fløde. Det der med branding og story-telling, der får folk til at elske at betale mere for varerne, det havde de for længst opfundet på andelsmejeriet i Rønede.

I dag er der vel god grund til at nævne, at nok fylder landbruget mindre i bybilledet, men til gengæld oplever vi jo en imponerende branding og sans for tidssvarende landbrugsprodukter med Smag på Djursland, Molbordet, hampen på Møllerup, Kalø rapsolie og meget mere.

Rønede Kro, der blev til Kulturhotellet

Samspillet mellem land og by er stadigvæk tæt. Med mejeriet mistede Rønede godt nok et vigtigt bindeled mellem land og by. Men lige som landboere og byfolk, herunder det stigende antal tilflyttere, uden for Rønede mødtes i kommunens fire forsamlingshuse i Thorsager, Ugelbølle, Rostved og Taastrup, sådan mødtes landboere og byfolk stadigvæk ved arrangementer og familiefester i Hotel Rønede, den tidligere **Rønede Kro**. Den oprindelige lade til kroen blev tidligt ombygget til dansesal. Her kom karlene fra landet ind hver lørdag aften for at træffe piger, drikke og slås.

Den moderne handels- service og trafikby Rønede blev grundlagt omkring netop denne Rønede Kro, da den blev opført som den første bygning ved den nye Aarhus – Grenaa landevej i 1855. For 50 år siden var kroen stadigvæk i topform under familien Vinther Jensens ledelse, nu under navnet **Hotel Rønede**, men allerede i 1971 solgte Vinther Jensens Hotellet, og hotellet fik derefter tyve stormfulde år under skiftende ejere, før det i 1990'erne blev asylcenter og endelig år 2000 købt af Rønede Kommune og indrettet til medborgerhus. Det må vel kaldes en lykkelig beslutning – ellers havde vi i hvert fald ikke stået her i dag i disse omgivelser. Under Syddjurs Kommune er brugen af huset ændret en del og det har skiftet navn til **Kulturhotellet**, og det er blevet base for Syddjurs Egnsteater, hvilket har affødt den nye teatersal, som Rotary i dag kan fejre sit jubilæum i.

Rønede – en handelsby

Da købmænd og andre handlende hurtigt slog sig ned omkring den nye kro ved Aarhus-Grenaa landevejen, blev Rønede til en **handelsby**. Og en markant en af slagsen, bekvemt placeret i smørhullet mellem de fire købstæder Aarhus, Randers, Grenaa og Ebeltoft, der efter demokratiets indførelse havde mistet deres monopol på handel og håndværk.

Og handelsby - det var Rønede stadigvæk for 50 år siden.

En af byens mest markante handlende var manufakturhandler **Otto Sørensen**, der kom til byen i 1962. Det var ham, der ti år senere tog fat i den nydannede Rønede Kommune og fik byråderne til at forstå, at vi var kommet ind i bilernes tidsalder, og at det var helt afgørende, at der blev parkeringsmuligheder tæt ved butikkerne. Byrådet, stadigvæk kaldet kommunalbestyrelsen, med kommunens første borgmester, Venstremanden Erik Holst Pedersen fra Thorsager, i spidsen, forstod budskabet. "Det lange hus", der lå mellem Otto Sørensen og det, der i dag er Dan Missions Genbrugsbutik, blev revet ned, lige undtagen den ende, der senere blev til Per Høsts hus, og der blev dannet en stor offentlig parkeringsplads med en markant såkaldt P-kiosk på stedet.

Nu har Rønede altid været kendetegnet af en fremsynet handelsstand. Allerede i 1965 havde købmand Enevoldsen oprettet Djurslands første **selvbetjeningsbutik**, og derefter oprettede han en af Djurslands første **tømmerhandler**, senere overtaget af sønnen Ib Enevoldsen – i dag er det Stark.

Endnu i 1967 var der fem købmænd og en brugsforening i Rønede. Og netop omkring det tidspunkt blev en anden af byens respekterede købmandshandler, Viggo F. Andersen, overtaget af en ung mand ved navn Svend Andersen. Han kunne se mulighederne omkring den nye parkeringsplads og købte grunden over for Otto Sørensen, hvor han indrettede byens første **supermarked i 1973**. Dengang tilhørende Spar-kæden.

Det blev jo en bragende succes. **Brugsen** forsøgte at tage konkurrencen op og byggede i 1976 nyt supermarked på læge Steffensens grund, hvor nu Fakta ligger, men man forbyggede sig, måtte sælge til FDB, der derefter satsede på sin discountbutik **Fakta** i stedet. Det blev Røndes første discountbutik, men

ikke den sidste, for i 1990'erne kom **Netto** til, lykkeligvis på en grund i samme område, så Rønde endte med at få et stærkt, stærkt fødevarer-indkøbscenter bestående af – ja, Spar blev til Favør, der blev til Super Best, der blev til Meny – så indkøbscentret endte altså med at bestå af Meny, Fakta og Netto.

Jeg tør simpelt hen ikke gå videre med det her emne, handelslivets udvikling, for dels tillader tiden det ikke, og dels kommer jeg galt afsted, for der er jo så mange butikker, der har krav på at blive nævnt, mange flere end dem, jeg har nævnt her. Lad mig blot slutte den del af indlægget med at konstatere, at den frygt, flere havde i 1987, da motortrafikvejen kom, at det ville blive Rønnes død som handelsby, den holdt absolut ikke stik, tværtimod, for Rønne blev styrket som handelsby efter motortrafikvejen, fordi det nu var nogenlunde behageligt og i hvert fald ikke mere livsfarligt at færdes i byen. Og kommunen fulgte den gode udvikling op fra årtusindskiftet med vedtagelse af en **midtbyplan**, der sikrede åbne pladser og parkeringsmuligheder.

-

Til en god handelsby hører også gode **spisesteder**. I 1967 og årene deromkring var **Oscars Pølsebar** uden sidestykke det kendteste og populæreste. Sportsfolk fra hele Djursland samledes der. På samme sted opstod i 1990'erne **Sørens Spisehus**, med et noget anderledes spisekort, og Søren Gericke trak folk til fra hele landet. I dag huser de samme bygninger så det gode og gedigne **Bag Søjlen**, og det suppleres jo af et væld af andre gode spisesteder af stort set enhver kategori.

Skoleby

Men Rønne er jo også en **skoleby**.

Det var folk fra Indre Mission, der skabte **Højskolen og Gymnasiet**, hhv. 1897 og 1917. Højskolens officielle navn fra starten var intet mindre end "De Helliges Højskole på Djursland og Mols", og gymnasiet lød navnet "Indre Missions Præliminær- og Artiumskursus", i daglig tale Rønne Kursus.

I 1967 var begge skoler stadigvæk en markant del af Indre Mission-bevægelsen, og Rønne betragtedes stadigvæk som en af Indre Missions højborg. Folk, der flyttede hertil, oplevede byen som et temmelig lukket samfund.

Men inden for de første bare tre år efter 1967 var det billede under kraftig forandring. På Højskolen trak den store landskendte Indre Missions højskolemand Jef Tange sig tilbage, og på Rønne Kursus trak den lige så markante Indre Missionske forstander Johs. Mygind sig tilbage året efter.

Disse to lederskifter varslede nye tider for begge skoler. Også for Rønne, hvor Indre Missions-præget, også på grund af den stigende tilflytning, aftog i de følgende år.

1972 blev den kun 29-årige Poul Møller Petersen rektor for Rønne Kursus, og han fik forhandlet en aftale hjem med Aarhus Amt, der betød, at amtet betalte skolepengene for elever på gymnasiet fra Rønne og Mols, så for dem var der reelt tale om et offentligt gymnasietilbud. Der indførtes et almindeligt tre-årigt gymnasieforløb, og skolen skiftede navn til **Rønne Gymnasium**.

Den udvikling endte i 2010 med, at Rønne Gymnasium blev et ganske almindeligt **offentligt gymnasium**.

Men én ting kan vi være helt sikre på: hvis Indre Mission med forstander Kristen Herskind i spidsen ikke havde stiftet skolen i 1917, så havde Rønne og Syddjurs i dag ikke haft sit eget offentlige gymnasietilbud.

Og så er der de seneste år endda tilkommet et **handelsgymnasium** i nye bygninger nede ved Rønne Idrætscenter.

Og statens konfiskation af Kalø som tysk ejendom i 1945 bragte flere nye skoler til området: **landbrugsskole, sproghøjskole, jægerskole**, i dag udbyggede og med nye navne og tidstilpasset indhold og i nogle tilfælde ændrede funktioner, tænk blot på det nyetablerede **Jagtens Hus**. Vi fik også en forskningsinstitution, **Vildtbiologisk Station**, der omkring 1990 blev til en del af **Danmarks Miljø Undersøgelser**, der igen for få år siden blev en del af Aarhus Universitet.

Alle de skoler, vi taler om her, har været gennem op- og nedture og i flere tilfælde været truet på eksistensen. Det er derfor i dag absolut ikke en selvfølge at kunne stå og sige, at ikke alene eksisterer alle skolerne endnu, men de eksisterer i bedste velgående, og der bygges og udvides på livet løs stort set alle steder.

Bosætningsby

Rønede har også i de 50 år siden 1967 udviklet sig til en udpræget **bosætningsby**.

Da vi flyttede hertil i 1971 gik der vilde rygter om, at byggematadoren G A L Thorsen havde købt bakken nord for Rønede og ville til at udstykke den. Og minsandten, snart kunne man læse i avisen, at de nye grunde ville komme til at koste 200.000 kr. stykket og at de nok ville blive købt af folk med to biler i garagen. Da svimlede det for de gæve Røndefolk og såmænd også for os mere ydmyge tilflyttere. Der blev rystet godt og grundigt på hovederne over sådan en storhed.

Og i første omgang kunne folks skepsis se ud til at vise sig rigtig, for G A L Thorsen løb jo lige ind i oliekrisen fra 1973, og det gik mere trægt at få solgt de første grunde.

Men efter en træg start udviklede det sig jo til Slotsparken, og ganske rigtigt, der flyttede faktisk folk ind, der havde to biler i garagen. Men det var der jo efterhånden også andre, der fik. Så det har jo vist sig muligt at integrere selv den slags mennesker i Rønede.

Samtidig købte ejendomsmægler Kjærulff-Møller gården Lillerup på den anden side hovedgaden og gik i gang med at udstykke den. Det blev til Lillerupparken. Dertil flyttede vi fra Ugelbølle i 1975. Indflytterne her blev også anset for store i slawet i forhold til almindelig Rønede-standard, om end knap så store som dem oppe på bakken, så folkeviddet talte om Slotsparken som Store Snob og Lillerupparken som Lille Snob.

Nå, senere fulgte det slaw i slaw, Lillerupparken 2 og 3, Strandparken, Rønede Vest og Rønede Nord. Rønede er for alvor blevet en bosætningsby.

Endda en bosætningsby med ren og billig varme fra et velfungerende **fjernvarmeværk**, hvis etablering i begyndelsen af 1990'erne ellers ikke gik stille af. "En varm sag", som medierne vittigt kaldte det. Borgmesteren oplevede anonyme telefontrusler med anklager om diktatur. Heldigvis eksisterede de sociale medier ikke dengang.

Og bosætningsbyen har fået den omgivende flotte **natur** og muligheden for naturoplevelser og friluftsliv trukket tæt på ved frilæggelsen af Store Baunehøj, naturgenopretningen af Følle Bund i 1990'erne og oprettelsen af nationalparken i 2009. Det sidste gik heller ikke stille af.

Hospice Djursland – et Rotary-initiativ

Strandparken, i hvis vestre fortsættelse der ikke kom boliger, men derimod et **hospice**, med udsigt over den naturgenoprettede strandeng Følle Bund og over Følle Vig. Jeg ved godt, at Hospice Djursland kom til verden i samspil med gode kræfter i Ebeltoft og det øvrige Djursland, men en væsentlig del af initiativet og drivkraften blev leveret af Rønde Rotary.

Resumé:

1. Rønde har altid været placeret midt i og præget af noget af Danmarks smukkeste natur. En **naturby**. "Bakkebyen", er den blevet kaldt, eller endda "Danmarks eneste bjergby".
2. Rønde er i sin oprindelse et **landbrugssamfund**. Den gamle landsby Bregnet blev på et tidspunkt flyttet op på bakken og fik navn efter det. Rønde betyder "byen på bakken". Landsbyen Rønde med de otte gårde lå omkring den nuværende Molsvej. Et landbrugssamfund, der var dybt afhængig af det nærliggende gods Kalø.
3. Det moderne Rønde voksede frem omkring Rønde Kro, i den bygning vi står i i dag. Den blev bygget i 1855 ved den nye Aarhus-Grenaa landevej. Det moderne Rønde er altså opstået som en landevejsby, en **trafikby**. Det blev yderligere understreget, da Laurits Jørgensens rutebiler begyndte at køre Djursland tyndt i 1920'erne, og Rønde blev Djurslands rutebilcenterum.
4. Den store Rønde Kro trak hurtigt handlende og håndværkere til, så Rønde udviklede sig til en stærk **handels- og serviceby**, godt placeret midt mellem købstæderne Aarhus, Randers, Grenaa og Ebeltoft og vokset frem lige netop på det tidspunkt, hvor købstæderne mistede deres monopol på handel og håndværk.
5. Med højskolens oprettelse sidst i 1890'erne, og især efter 1917, hvor Rønde Kursus, det nuværende gymnasium, opstod, blev Rønde en **skoleby**. Det blev yderligere understreget, da vi fik de mange Kaløskoler efter Kaløs konfiskation i 1945: landbrugsskole, sproghøjskole, jægerskole, Vildtbiologisk Station.
6. Begge Røndes første store skoler var oprettet af folk fra Indre Mission, med forstander Kristen Herskind i spidsen. Derfor blev Rønde kendt som en **Indre Missions højborg**. Indre Missions-præget aftog for alvor i løbet af 1970'erne.
7. Rønde var fra starten også en **bosætningsby**. Bosætningen tog for alvor fart fra 1970'erne.

Skrevet af Vilfred Friberg Hansen 18. marts 2017. Tale ved Rønde Rotarys 50-års jubilæum, Kulturhotellet, Rønde